

Σιδερίες από το γκάζι.

ΓΚΑΖΟΧΩΡΙ: Η τελευταία φλόγα

«... η πόλη δεν μιλάει για το παρελθόν της, το περιέχει και εμείς δεν μιλάμε για την πόλη, την περιέχουμε, σαν λευψή μνήμη, σαν δύλμα, σαν δρόμο, σαν γωνιά, σαν χρώμα και σχέσεις. Και σαν ομήλη που παραμορφώνει την εικόνα, που κάνει να μην διακρίνεται το μικρό γεφύρι, τις ατέλειωτες δέσμες από φωτάκια ανάμεσα σε σένα και τα πράγματα που περιέχουν τα φωτάκια και σένα, την πόλη και το παρελθόν της και έτοι να μην μπορείς ν' απλώνεις το χέρι, ν' αγγίζεις με το αδράτο δάγκωλ σου τεντωμένο το χόρο που σε περικλείει, να τρέξεις τις επιφάνειες, τα κοίλα και τα κυντά, τα άνωστα, «αναφαλής» επιτέλους και δάχτυς στις μεγάλες και μικρές κακοτοπιές, τους απαγορευμένους χώρους, τους μαύρους τοίχους, τους βρύσικους και πέτρινους, έχοντας την αίσθηση ότι έχεις κάπι σταγαλημένο κάπι πολύτιμο.»¹

Γιώργος Μαχαίρας

Αρχιτέκτονας

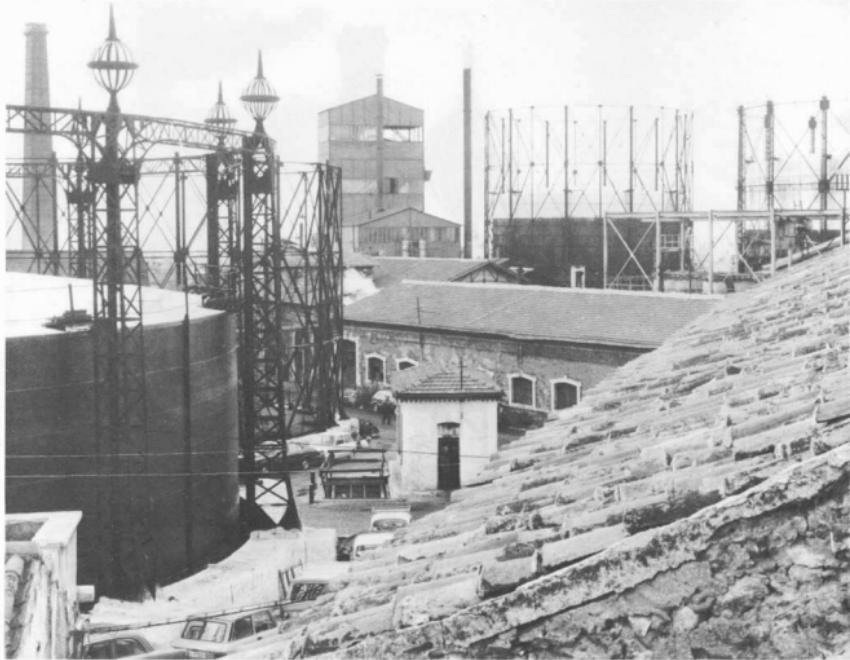
Αρχές του 1800. Αθήνα χωριό, αποκλεισμένη απ' όλες εκείνες τις εμπορικές συντεταγμένες επικοινωνίας που πρόβαλαν το οικονομικό και πολιτικό παιχνίδι, ανάμεσα στη Βαλκανική χερσόνησο και την Ανατολική Μεσόγειο. Πόλη ξεχασμένη, πληθυσμός επετρογενής, ασθμαντός, περαστικός.

Αθήνα 1821. Οι Ελλήνες κυριαρχούν και ένας νέος τρόπος οργάνωσης δοκιμάζεται. «Φιλόδιουσσος εταιρεία» διαφωτισμός, εκπαίδευση κουλτούρα, έθιμα, οι πρώτες αρχαιολογικές ανασκαφές, δημόσια βιβλιοθήκη, ένα επιστημονικό ίδρυμα, η πρώτη απογραφή του πληθυσμού.

Αθήνα 1827. Ο Κιουταχής μπαίνει

στην Ακρόπολη και καταστρέφει την πόλη. Οι κάτοικοι φεύγουν στα γειτονικά νησιά, θα επιστρέψουν στην απελευθερωμένη για τους μετά έξι χρόνια. Είναι μια μάδα άμορφη από ερείπια, σκόνη και στάχτη αυτή η πόλη.

Η επόμενη ιστορική περίοδος, οι λόγοι που επιλέχθηκε η Αθήνα για πρω-

Εργοστάσιο γκαζού: Ενα διμηχανικό χωρίο δεν ζει πια.

τεύουσα της τότε Ελλάδας είναι γνωστοί. Αρχίζει η συγκέντρωση των διοικητικών, πνευματικών, εμπορικών δραστηριοτήτων στην πρωτεύουσα και συγχρόνως η πρώτη ανισμετρητική ανάπτυξη ανάμεσα στην Αθήνα και την υπόλοιπη χώρα. Αυτό που ενδιαφέρει τους Βαυαρούς αρχέτοκονες είναι η οργανωση και η ανάπτυξη του αθηναϊκού χώρου και των ελάχιστων πόλεων, που έχουν αρχαιολογικής προσοχής και που ήταν συνδεδεμένες με την ελληνική κλασική κουλτούρα, με μια νέα οπιτική που θέλει δρόμους παράλληλους και κάθετους, ενιαία διάταξη ευρωπαϊκά πολεοδομικά πρότυπα. Ωστόσο, ρομαντισμός και κλασικισμός, πίστη στη μοναρχία και ριζοσπαστισμός θα συνυπάρχουν για πολλά χρόνια και μαζί με αυτά αντιβέβαιες και σύγχυτη στα πρώτα χρόνια της πόλης ως πρωτεύουσα.

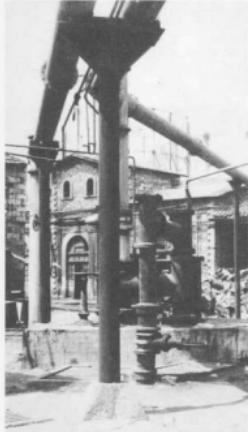
Σε πρώτο πλάνο ο ρόλος της πόλης σαν μοναδικό κέντρο μιας εθνικής ιδεολογίας και ενοποίησης του ελληνισμού, ενώ στο οικονομικό επίπεδο εμφανίζεται μια φυγόκεντρη τάση που θα δημιουργήσει δύο ζωτικούς παραγωγικούς πυρήνες: τον Πειραιά και το Λαυρίο, ο «τόπος της πρώτης

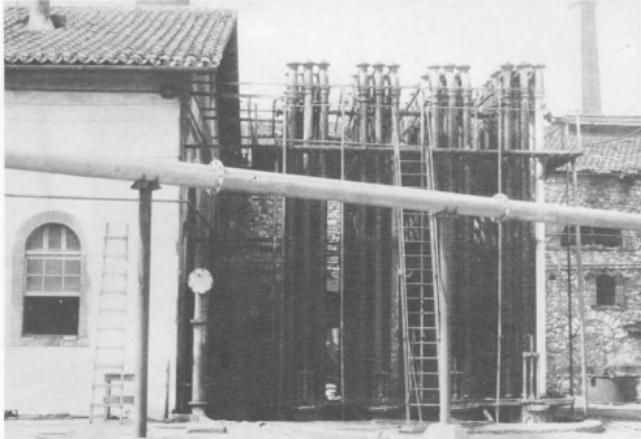
Πολυελαϊος γκαζού.

Τραπέζι από μαντέμι, στο «γκαζό». Η αξολόγηση του το «τοπαβετέ» - πεταμένο σε καπνία απόθηκη μαζί με την ίδια την ιστορία του εργοστασίου.

Σωλήνες που τρέχουν και πιάνονται ανθρώποι μεριφθική αρχιτεκτονική.

Συστοιχίες ψυχραντηρίων στο γκόζ - Το ελληνικό Μπωμπούρι.

θαρράς διομήχανίας στην Ελλάδα, η πιο μεγάλη των Βαλκανίων, ένα από τα πιο σημαντικά κέντρα του κόσμου», ο τόπος που θα δεχθεί πρώτος το ηλεκτρικό και το τηλέφωνο, ο τόπος της πρώτης συγκεντρωτικής εργατών, των πρώτων διομήχανικών εργατών, του συνδικαλισμού, των πρώτων διεκδικήσεων, μακριά από την άμεση περιφέρεια της πρωτεύουσας.

Πρώτη περίοδος βασιλείας του 'ΟΘΩΝΑ. Κατασκευές αντιπροσωπευτικές, νεοκλασικό δράμα, οιδιόδρομική σύνθεση του Πειραιά με την Αθήνα και το Λαύριο. Πρώτα πολεοδομικά σχέδια. Κλεβάνθης, Σδόμπιτερ, μολδίς απόφοιτοι της αρχιτεκτονικής σχολής Βερολίνου. Καταστροφή του παλιού πολεοδομικού ιστού, καθορισμός της αρχαιολογικής ζώνης, ορθογώνιοι χώροι, δημόσιοι και πλατείες: μοντέλα γνωστά, δοκιμασμένα, των πατέρων του πολεοδομικού τριγύρουν την Αθήνα, που ήθελε τη φυσιογνωμία της πόλης της σημερινής από τα πολιτιστικά μημεία της. Οι ιδιοκτήτες γης θα αντιδράσουν και οι παρεμβάσεις τους θα είναι καταλυτικές σ' όλες τις επόμενες προσποθείες σχεδιασμού της πόλης (Βάιλερ, Λεο φαν Κλέντες, Γκάρτρινερ και Χοκ).

Η Αθήνα δεν θα καταφέρει ποτέ να πραγματοποιήσει ολοκληρωμένα κανένα σχέδιο ανάπτυξης. Θα κληρονομήσει ωστόσο την επιπτώσεις όλης αυτής της σύγχυσης, όλης της πολυποιητικής παρέμβασης σωτηρίων, τεχνοκρατών, ορματιστών, σε μια πόλη που ούτε καν θα την ζήσουν, μιας πόλης που από ερείπια γίνεται πρωτεύουσα, από χωρίο της οιωνιανής περιφέρειας, έδρα της κυβερνήσεως των Ελλήνων.

Η τρίτη κορυφή του τριγώνου

Το τρίγωνο της Αθήνας έχει στις δυο πλευρές του και στις δυο κορυφές του την επίσημη πόλη, την όμορφη πόλη, το Κοινοβούλιο, το Αραδίκειο, το Παλάτι, το εμπορικό κέντρο, κέντρα ψυχαγωγίας στο Σύνταγμα. Είναι ο καθρέφτης της νεοελλασικής αρχιτεκτονικής, η καλή κοινωνία. Στην τρίτη πλευρά ο δόρυς για τον Πειραιά, η εκτός των τειχών πόλη υποβαθμισμένη και κακόφημη. Εδώ το τοπίο αλλάζει. Τα πρώτα ψουράγια, ο πρώτος καπνός του κάρβουνου που οιδήγησε θα σημαδεψει ούτι μόνο τη φυσική ύπαρξη του εργοστάσιου αλλά και την επερχόμενη αλλαγή στην πόλη, το περιβάλλον, τις συνήθειες, τη νοστοτή. Είναι οι πρώτες ενδείξεις μιας διομήχανικής επιλογής λίγα μέτρα από την καρδιά της πόλης.

«Οι κύριοι Δήμαρχοι και δημοτικοί Σύμβουλοι και αρρεδοί των Αθηνών, επειδή το αμαρτάνεν είναι ποτό γλυκό, επιληπτούνς ότι το μη αμαρτάνεν είναι τόσον αναγκαίον, δια την δυνατή κλίνην πρατεύουσαν της Ελλάδος, την τοιούτον φέρουσαν ογκώδες άνομα, ου μόνον δεν εφράστησαν περὶ των πραστείων των Αθηνῶν, αλλοι εκδραγωγούντες και θηλάζοντες, συνέτενον ολοκλήρως την αρτίας έγραψαν πραστείων και νέας πόλεων εξεργαμένων, αντιθέτων και αντιπρόφων βάσεων πάσης αλλής γνωστής εν Ευρώπῃ». Είναι πληροφορίες από άρθρο που γράφτηκε το 1886 στην εφημερίδα «Βρετανικός Αστέρας». Ένα κείμενο που περιγράφει με πρωτοφανή ειλικρίνεια και με κάθε λεπτομέρεια την

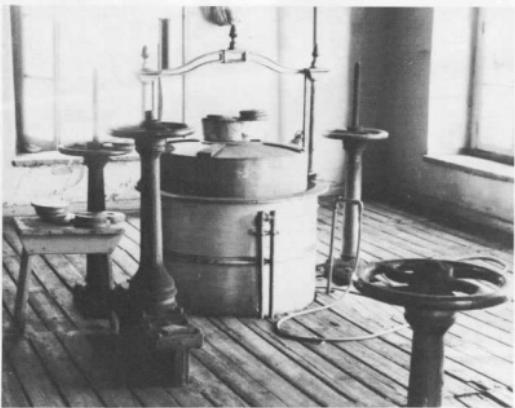
κατάσταση εκείνης της περιοχής που έμελε να σταθεί μακριά από εκείνη την επίσημη στιγμή της πόλης που μετατρέποταν σε πρωτεύουσα του Ελλους.

«... οδοί μονοπάτια, ρύμαι ή λεωφόροι πολιθωρίοι, χειροτεροι των διοστάτετρων κλεοπορίων, πεπληρωμέναι νενθλασμάτων, λάκκων, χανδάκων, οζόβητών, κονθόλων, λιθών μεγάλων, χαλίκων μικρών, μετά στραμμάτων κονιορού η χολαρδούς λάσπης, εν ή αναμυνόντας τα ζόντα και σεσηπότα πτώματα των κυνών, γαλού και ορνίθων, παντερή βραυμέρα κορύματα μέχρι των εκκριμάτων... ίδο τα προδάσια σας.»

Είναι η τρίτη κορυφή της πρώτουν που ορίζει το κέντρο μιας διομήχανικής περιφέρειας που μολδίς γεννιέται και καθορίζει μια μολδίς «εφαπτόμενη» πορεία στον επίσημο ιστορικό κύκλο μιας νέας τάξης ανθρώπων.

«... διέλθητε ακολούθως την πνιγόσσαν απόδιστρων του μεγάλου κοπρών αρχαιολογικώς καλούμενου κεραμεικού, διατρέξατε τα υπό κάτω της αποθανατοθείσεως φυλακής του Κόκλα, τα Ικανοχώρια, τα αναγνωρισμένα και μη αναγνωρισμένα καταστήματα, προσαγγεία, δεικτήρια, χαματυπεία, τα πέραν η εγγύς του Κηφισού, όθεν αι σημειναί νόμφα των μαυλιστρών τούτων εγκαθήθηνε εις τα παράδύμα ή τους ξένωπτας οικανθάλωνδώς πρόμαστοι, δι ασέμνου ποπτυπουμού δικινόνουσαι την περὶ σφυρὸν παχείαν κνήμην των, πανγγυρικώτερα του συνήθους αναγγέλουσι προς τους διαβάτας το φιλτροπονή επάγγελμά των.»

Σ' αυτό ακριβώς το φυσικό και κοινωνικό τοπίο θα οικοδομηθεί ένα από

Εσωτερικό δωματίου.

Μελέτη εγκατάστασης ρυθμιστών πίεσης 1907. Μηχανές μέσα στο εργοστάσιο γκαζού.

τα πρώτα εργοστάσια της Αθήνας: το εργοστάσιο του γκαζιού.

ΥΠΟΘΕΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Το εργοστάσιο του γκαζιού εισαθάλει στο περιβάλλον προκαλώντας χωρίς αμφιθολία μια ρήξη και με την κυριάρχη νεοκλασική, μνημειακή αντίληψη για την πόλη αλλά και με τον φυσικό περιβάλλοντα χώρο. Οι καινάδες και τα αεροφυλάκια, οι τεράστιοι μεταλλικοί κύλινδροι σημαδεύουν το χώρο, στέλνουν πρωτόγνωρα μηνύματα, μεταφέρουν το χρόνο προς τα εμπρός. Τα ιδια σχήματα, οι ίδιοι όγκοι, οι μηνίμες που θα συγκρήτησε αυτή η διαφορετική αρχιτεκτονική σύνθεση, ενάμιση αύνα αργύτερα θα συνεχίσει να προκαλεί ρήξη στη μονοτονία, την επανάληψη, αυτή τη φορά, στην ακίνητηα των εικόνων που προσφέρουν στην αισθητική παιδεία οι αρχιτεκτονικές μορφές, που κατανάλωνταν τους χώρους της πόλης.

15 Μαΐου 1857. ΝΟΜΟΣ ΥΔ' Περι του δι αερίου φωτισμού πόλεως τινός. ΟΘΩΝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ. 'Άρθρον μοναδικόν:

Τη Βασιλική εγκύρωσί δύνανται να γίνονται αι εξής παραχωρήσεις υπέρ του εργολάδου, όποις ήθελεν αποδεχθεί την σύστασιν σε Ελλάδι καταστήματος προς φωτισμόν πόλεως τινός δι αερίου Gaz, δυνάμει συμφωνίας αυτού και του αρμοδίου Δήμου κ.λπ. κ.λπ.

Με την αύξηση του πληθυσμού γίνονται πιο επείγουσες οι ανάγκες που συσσωρεύονται, χειροτερεύοντας τις συνθήκες της καθημερινής ζωής. Το ζήτημα του φωτισμού των δρόμων και των πλατειών προκαλεί πολεμικές ανάμεσα στους εκπροώπους του Κράτους, του Δήμου και φυσικά των πολιτών. Το Νοέμβρη του 1856 ο επιχειρηματίας Φραγκίσκος Φεράλδης αποκάτη το απόλυτο δικαίωμα κατασκευής και εκμετάλλευσης εργοστάσιου, που θα παλάγει για το φωτισμό της πόλης (θα είναι ο ίδιος επιχειρηματίας που θα αποκτήσει το δικαίωμα, την ίδια κατασκευή του σιδηροδρομικής σύνδεσης Αθηνών - Πειραιώς). Στις 15 Μαΐου 1857 το Κοινοβούλιο με τον παραπάνω νόμο θα του προσφέρει το αποκλειστικό προνόμιον εκμετάλλευσης της παραγωγής για πενήντα χρόνια και εξαερίσει από τους δημόσιους και δημοτικούς φόρους σε πρώτες ύλες και μηχανές και εργατικά, που θα ήταν αναγκαία για την κατασκευή του αερίου και στις 20 Μαΐου ο Φεράλδης θα υπογράψει συμβόλαιο με το Δήμο της Αθήνας για την κατασκευή του εργοστασίου.

28 Μαΐου 1857. ΔΙΑΤΑΓΜΑ Περι του δια αερίου φωτισμού της πόλεως Αθηνών. ΟΘΩΝ ΕΛΕΩ ΘΕΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΣΟΣ. 'Άρθρον τον: Παραχωρείται εις τον κ. Φρ. Φεράλδην αποκλειστικόν προνόμιον επι πεντήκοντα έτη δυνάμει του οποίου απαγορεύεται εις πάντα άλλον να συστησει εν τη ίδια πόλει κατάστημα

προς κατασκευήν ή διοιχτεύειν φωτιστικού αερίου.

Ο Φεράλδης ολοκληρώνει την πρώτη φάση των εργασιών για την κατασκευή του εργοστασίου και αρχίζει η παραγωγή αερίου στο 1862 και μόνο για το φωτισμό ενός τμήματος της πόλης. Και ενώ το υπόλοιπο της πόλης θα συνεχίζει να χρησιμοποιεί τα λαδοφάναρα, οικεί στην τρίτη κορυφή του τριγώνου, το εργοστάσιο του γκαζού θα χαράξει με την παρουσία του το μελλοντικό διοικητικό άδονα της πόλης. Εκεί, εκτός των τειχών αρχίζει να γεννιεται ενας νέος κοσμός δουλειών.

Μετά από δέκα περίπου χρόνια, ο Φεράλδης θα παραχωρίσει όλα τα δικαιώματα σε μια ανώνυμη γαλλική εταιρία χωρίς την έντκηση της ελληνικής Κυβερνήσης. (Ηδη στα 1860 έχει παραχωρήσει μέρος των δικαιώματων) και στα 1873 ιδρύεται η νέα εταιρία γκαζιού της Αθηνών, γενονός που θα προκαλέσει εντάσεις. Σε συμφωνία με το Δήμο της Αθήνας στα 1887 ο κ.κ. Ζ.Β. Σερπέρης και Fulon den Voi αναλαμβάνουν όλα τα δικαιώματα στο εργοστάσιο, και ενώ το προπηγώμενο αυμδόλιο έληγε το 1909 καταφέρουν να το παρατείνουν μέχρι το 1938, με τη δέσμευση να ολοκληρώσουν και να ανανέωσουν το βιομηχανικό συγκρότημα.

... αλλ' ολοι ειν ηρουαστήμα παροικούντες γηγνώσκομεν ότι επειράθη προ μηνών πουαύητην αέρονταν αλλ' ηγακαθήτην να σιγήση λόγω της εξέγερσεως και της αντιστάσεως του

Πιεσόμετρα σε κολόνες του μύθου.

που διαχειρίζονται το εργοστάσιο του γκαζιού. Στα 1938 η διαχείριση του εργοστασίου πέρνα απευθείας στο Δήμο της Αθήνας, μετά από την άνηση της γαλλικής εταιρίας να ανανεώσει το συμβόλαιο.

Εκατόν τριάντα χρόνια μιας «μικρής» ιστορίας απ' αυτές που γίνονται μέσα σε εκείνην την καθημερινήν, ανιστρήθηκε με τους αργούς ρυθμούς, χωρίς εξάρεσι, μέσα σ' ένα χρόνο σχεδόν σταματημένο, όπου οι αλλαγές δεν φαινονται με μάτι γυμνό, μέσα σε μια διαδικασία επανάληψης και φθοράς.

ΟΓΚΟΙ ΑΣΥΝΗΘΙΣΤΟΙ - ΜΕΤΑΛΛΟ, ΠΕΤΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΓΡΑΣΟ

Το εργοστάσιο γκαζιού οικοδομείται με γαλλική μελέτη το 1857 και είναι εξοπλισμένο με σύγχρονα για την εποχή μηχανήματα.

Περιφραγμένο με πέτρινο ψηλό τοίχο δίνει την αισθήση του αδιαπέραστου, ενός κόσμου κλειστού. Μέσα, μια μικρή πραγματική πολιτεία αυτονομητή και αυτοδύναμη. Ξύλουργειο, σιδηρουργείο, μηχανουργείο, συνεργείο, επισκευής μασάνων, συνεργείο επισκευής μετρητών, αλλά και χυτήριο (άρχοντα των μετρητών γίνονταν râbdoi προς χρήση ή πώληση), φύρων, συνεταιρισμός τροφιμών, ιατρείο, εστατόριο και κουρεύο, είναι από τις δραστηριότητες σε μια εσωτερική οικονομία καλά οργανωμένη, που διατηρήθηκαν μέχρι πρόσφατα. Αξίζει να σημειωθεί, ολοκληρώνοντας έτσι την αισθήση της αυτονομίας του εργοστασίου, ότι ανάμεσα στα σχέδια που θέρεθκαν

υπάρχουν και προτάσεις για την κατασκευή παιδικού σταθμού και καταφύγιου.

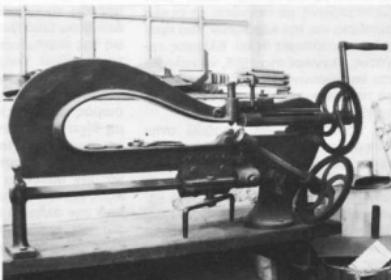
Η αρχιτεκτονική τυπολογία του συγκροτήματος είναι εκείνη που χρησιμοποιήθηκε και σε άλλες ευρωπαϊκές πόλεις: αποδεσμευμένη από μοντέλα που κυριαρχούν στην αρχιτεκτονική της εποχής, αντιμετωπίζει τα προβλήματα με λύσεις τολμηρές και «ευλικρινείς». προσαρμόδοντας τους αρχιτεκτονικούς όγκους στην εγκατάσταση των μηχανών και στις ανάγκες του κύκλου παραγωγής. Την ίδια στιγμή δεν αρνείται και κάποια διακοσμητική πινελιά που εύκολα συναντάμε στις μεταλλικές κατασκευές ή στις προσόψεις των κτιρίων.

Μπορούμε να εντοπίσουμε τρεις ακόλουθες φάσεις κατασκευής του συγκροτήματος μέχρι την τελική του μορφή: Η πρώτη από το 1857 μέχρι το 1862 προέβλεπε τα απαραίτητα στοιχεία για την έναρξη της παραγωγής σε ελάχιστα επίπεδα. Τα πρώτα αεροφυλάκια, τα πρώτα καθαρτήρια, γραφεία, ένα τμήμα των φύρων, πλυντήρια, ψυχαρντήρια, ρυθμιστές πίεσης, σταύλοι, είναι σώματα του πρώτου σχεδίου.

Στα 1896 αρχίζει η δεύτερη φάση διεύρυνσης του εργοστασίου που βαθοκληρώθει στα 1914. Είναι η περίοδος που το εργοστάσιο θα αρχίσει να παράγει αέριο, όχι μόνο για τον φωτισμό της πόλης αλλά για οικιακή και βιοτεχνική χρήση. Μεγαλώνουν τα καθαρτήρια, κατασκευάζονται άλλα τρία αεροφυλάκια, νέοι φύρων δίπλα στους παλιούς (κάθετοι γερμανικοί), το υδαταέριο, αποδυτήρια για τους εργαζόμενους, διάφορες μετατροπές στα κτήρια των γραφείων, διαμέρισμα για τον φύλακα του εργο-

Σόμπα γκαζιού.

Μορφές στην ιστορία των εργαλείων.

στασίου, κτίρια για νέα συνεργεία, χημείο, πρόβλεψη κατασκευής γραμμών για διμεση σύνδεση του εργοστασίου με το σιδηρόδρομο Αθηνών - Πειραιώς για τη μεταφορά του κάρβουνου από το λιμάνι (ακόμη ώστεται ένα μιαοθαμένο εσωτερικό δίκτυο με τα βαγονάκια που κυκλοφορούσαν το κάρβουνο μέσα στο εργοστάσιο).

Η τρίτη φάση από το 1952 μέχρι το 1960, χαρακτηρίζεται μόνο από την κατασκευή του υδατερίου και την τακτοποίηση των διαφόρων παραγωγικών δραστηριοτήτων, όπως η ολοκλήρωση του χημείου, η συγκέντρωση της διοίκησης στο καινούργιο κτίριο που κατασκευάστηκε στα τέλη της δεκαετίας του '40 επί της οδού Πειραιώς, η κατασκευή νέων καθαρητηρίων, το κρέμασμα των γερμανικών φούρνων και ενός μηχανικού συστήματος που έσπασε το κο.

Όλη η κατασκευή από το 1857 ακολούθησε πιάτα των νόρμες του διαδάστατος «Για την εκτέλεση του σχεδίου της πόλης των Αθηνών» του 1836, που καθορίζει τον τρόπο κατασκευής των καμπανώνων, των μηχανουργείων, των φούρνων.

Το εργοστάσιο του γκαζιού είναι ένα από τα τυπικά παραδείγματα βιομηχανικών συγκροτημάτων που κατασκευάστηκαν στις παροφές της πόλης και που η οικοτεκνή αναπτύξτηκε έκλεισε μέσα της... Άποταν δέ πέρασαν ολόκληρες γενεές εργαζομένων, τα επίβετα μαρτυρούν αυτή τη συγκλονιστική συνέχεια, εκπαιδεύτηκαν, έγιναν από λατόμους και μηχανουργούς πλούτινων, βιομηχανικοί εργάτες, τεχνίτες. Οι περισσότεροι ήταν θερμαστές και η διοίκηση του εργοστασίου τους προτιμούσε. Ήρθαν από την Τήνο, την Άνδρο, την Αναφή, Κατοκήρου τη γύρω περιοχή, στον Κεραμεικό, στην Πλάκα, τα Αναφιώτικα. Δίνοντας με πάθος στην «πάλη» τους με τη μηχανή, με τη γνώση, με τη νέα εμπειρία και την κερδίζουν. Μια προφορική μαρτυρία θέλει Έλληνες εργάτες, τεχνίκοι στο 1925, να καλούνται να δώσουν λύσεις σε προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Γάλλοι. Να το πιστέψουμε.

Το εργοστάσιο του γκαζιού στην Αθήνα προϊστάμενο και αυτό με μια τεράστια αντιπροσωπευτική και συμβολική δύναμη, αποτελεί αστερίευτη πηγή νώσης, πολιτιστικού αγαθού και μνημείο του κόσμου της δουλειάς. Από το κτίριο ως το εργασείο και τη μηχανή, αναδύνονται στοιχεία που ίσως μερική τώρα να είχαν χαρακτηρίστει όντες αξέις ιστορικής και πνευματικής; Η αρχιτεκτονική του ωφέλιμου, πιο ομοφυλή της μηχανής σαν καθαρή πλέον και διαρκής αισθητική αξία καθόλου εφήμερη, η απλότητα

παραλλήλη με την απόλυτη ακρίβεια, τις αναλογίες, τις γεωμετρικές σχέσεις, η «υλική κουλούρα». Η ακρίβεια των προθέσεων και της τεχνικής σκέψης, η καθημερινή επινοητική δυνατότητα, οι μεγάλες και μικρές εμπνεύσεις της νέας εμπειρίας παραγωγής και σε τελευταία ανάλυση, τρόπου ζωής. Απελπήλη γίνονται πληροφορίες της πιο πρόσφατης αρχαιολογίας, της βιομηχανικής αρχαιολογίας.

Δεν θα αναφερθώ στους σοδαρότατους λόγους διατήρησης του εργοστασίου. Ήδη αυτό είναι σαφές από το προηγούμενο κείμενο μου στο ίδιο τεύχος. Όπως στην ηπολιάσια σε περιστατικά ιστορία των προτάσεων και των αντιστοίχων αντιρρήσεων για τη διαμόρφωση του χώρου σε πολιτιστικό πάρκο. Η προσπάθεια του περιοδικού για μια συνοικία, δύο δυνατούν, αναδειχεί την ζητήσιμης της βιομηχανικής αρχαιολογίας, έρχεται ίωνας στην ποι κατάλληλη στήγυμη να υπογραμμίσει, ότι αποφάσισες σ' άτι αφορά στον προσρομισμό και τη χρήση της κάθε πολιτιστικής μας κληρονομιάς δεν πάρονται τόσο αθανασίαστη την στιγμή που, και από την πολιτεία δεν υπάρχει καμιά προϋπολογία πρόβλεψη, καμιά μέριμνα, καμιά νομοθετική προστασία για το σύνολο των μνημείων και ιδιαίτερα εκείνων που δεν χωρούν στην ισχύουσα επίταξη εκδοχή του ίδιου. Οι παρεμβάσεις δίνουν για κάθε μεμονωμένη περιήληψη που προκύπτει και όταν αυτή αποτελεί πλέον πρόβλημα. Και υστερά, ο πολίτης πρέπει να σταθεί διαφορετικά απέναντι σ' αυτά τα μνημεῖα, να γίνουν δική του υπόθεση. Άλλα αυτό δεν γίνεται όταν δεν έχει τα κριτήρια, τη συνείδηση, την ευαισθησία - αποτέλεσμα πληροφόρησης, διαφωτισμού, παιδείας, να δει αέρες κάποια από την πρέσβεια, το τρυπάνι, τη μουστούρα. Δεν έρχω ποτία θα είναι η τελική μορφή της παρέμβασης στο εργοστάσιο του γκαζιού. Υπάρχει ακόμα χρόνος να προσπαθήσουμε όλοι. Πολιτεία και πολίτες από την μια, ο νέος προσρομισμός τους να είναι εκείνος που να μη θίγει την αξιοπρέπεια, το ιδιαιτερό συμβολικό του θάρος, να μην οδήγησε την ιστορική του ταυτότητα, να μην παύει να θυμίζει, γιατί σαλό έχουμε ανάγκη από μνήμες: και από την άλλη να αποτελέσει αφετηρία και ερεύνασμα για τα έκθιμα ενός ανοιχτού και πλούσιου επιστημονικού διαλόγου για την έρευνα, την αξιολόγηση και τη διάσωση της βιομηχανικής κληρονομιάς του τόπου.

Βιβλιογραφία

ΤΟΥ ΙΑΙΟΥ, Φωταέριο '82, στον κόδιμο του Νίκενς, «Αννα Μαρία Κατζηπεράου, Βασιλική Ελευθερίου

ΤΡΑΥΑΟΣ, Εισαγωγή στην ιστορία του ελληνικού καπταλισμού, Αθήνα 1979
Κ. ΜΠΙΡΗΣ, Τα πρώτα σχέδια των Αθηνών, Αθήνα 1933

Κ. ΜΠΙΡΗΣ, Αθήνα από τον 19ο στον 20ο αιώνα, Αθήνα 1935
Πρατάσσες Δήμου Αθηναίων κατά της Εταιρίας του Αεροφόρου, Αθήνα 1916

ΤΥΧΑΙΔΕΡΟΣ, Le revement économique de la Grèce, Paris 1919
Δ. ΚΑΜΠΙΟΥΡΓΑΛΟΥ, Αθήνα 1779-1795, Αθήνα 1931

P. CEDDES, Città in evoluzione, Milano 1970

G. BURGEL, Αθήνα, η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας, Αθήνα 1976
C. AYMONINO, Lo studio dei fenomeni urbanici, Roma 1977

Gazochori: The Last Flame

G. Machairas

In the economic level the city of Athens, by the time it becomes a capital, shows a centrifugal tendency which will create two vital productive nucleus: Pireus and Lavrio. During the first phase of Othon's reign Athens is connected with Pireus and Lavrio through a railway. The first town-planning is designed, the limits of the archaeological zone are set; however, Athens will never succeed to fully materialize any developmental project. The triangular of the town-planning is created. Its third peak points to the center of an industrial sector that is just being assembled. One of the first factories of Athens, that of gas will be erected there. The production of gas starts in 1862 and is adequate to illuminate only one section of the city. Ten years later Ph. Pheraldis, to whom the factory was granted by a royal decree, yields all his rights to a limited French company. For many years the various representatives of the municipality had to fight against the managers of the factory. In 1938 its management is directly passed over the municipality of Athens as a result of the refusal of the French company to renew its contract. The history of the factory as well as its construction and equipment in themselves are very important.

The final intervention in the gas factory should be such as to function as a starting point and a challenge for the beginning of an open scientific debate on the study and rescue of the industrial heritage of the country.